

TYÚK

A repülősárkányok 70-80 millió évvel ezelőtt alakultak ki. A tyúkok már az eocénkor óta ismertek. A jelenkori tyúkok elődjeinek két származási elképzelése ismert. Az egyik szerint a maláj, indiai eredetű bankivatyúkot háziasították. Ennek Indiában még ma is vadon élő őse található. A másik fölfogás szerint a jávai és térségének másik két alfaját képező vadtyúkok kereszteződéséből tenyésztették ki a háziasított mai tyúkokat.

A tyúknál jellemzően nagy az ivari dimorfizmus, a kétalakúság, küllemi különbség, mintha nem is ugyanahhoz a fajhoz tartoznának. Eredeti alkatukat vizsgálva, a tojó kisebb, színtelenebb, leszegett fejjel kapirgál, míg a kakas nagyobb testtömegű, színesebb, délcegen jár, fején széles, cakkos tarajt, állán fityegő bőrképletet, a vörös színű szakkot hordja, csüdjén sarkantyút visel, farktollai sarló alakban visszakunkorodnak és többnyire szintjátszóak.

A tojó jó kotló. Szorgalmas és védelmező anyaként terelgeti, eteti, gondozza, veszély esetén, viharban, hidegben szárnya alá gyűjti kicsinyeit. Az önfeláldozás jelképe, ahogy testével védelmezi családját. A kiscsibék ki is használják. Amikor leül fölugrálnak a hátára, szárnya, tollazata alá bújnak, eleszik előle az ennivalót. Ennek ellenére anyjuk azonnal kotyogva hívójelet ad, ha finom falatra akad és megosztja velük. Az ősmagyar mitológiában még csillagképet is neveztek el róla: Fiastyúk (Pleiades). A tyúkféle könnyen háziasítható, jól tenyészthető. Mára több száz fajtajellegű tyúkot tenyésztettek ki. Egyiket húsáért, másikat tojáshozamáért, harmadikat tolláért, negyediket dísznek, sokadikat harci kakasnak stb.

A tyúknak a nép nemcsak az előnyös tulajdonságait látta meg. Termetéhez képest kicsi a koponyája, kevés velővel rendelkezik, akár a szauruszoknál volt. Ezért a tyúkot eleve butának tartják.

Az ostoba, együgyű nőre gyakran rámondják, hogy "buta tyúk". A tyúk "nemi erkölcsét" megvetik, hiszen kakasa gyakran tojózza és a legtöbb tojó nem sokat fut előle. Innen van az is, hogy a nők egy részét a szleng "tyúknak" nevezi. A rossz nők nem sokat teketóriáznak a férfi nemi vágyát illetően, hanem szelíden meglapulnak neki. Mások a találka során, amikor nemi cselekményre kerül sor, úgy vannak, hogy "- futok már előtte egy kört, nehogy a csábító kurvának nézzen."

A tyúk hímje, a kakas totem- és jelképállat. Legismertebb az Újszövetségből "Szent Péter kakasa", amelyik hajnaltájt kukorékolt, mielőtt a tanítvány Jézust háromszor megtagadta. Való igaz, a kakas minden reggel hangos kukorékolással köszönti a Nap fölkeltét. Ebből az időmérését és az éberségét, mint követendő ideált emelték példaként, illetve Krisztus szenvedésének egyik szimbólumává. A reformátusok kiemelt jelképállatává vált. Gyakran látjuk templomok toronycsúcsán. Itt bűnbánatra szólít és a szertartásra, imára hívogat.

Az Ószövetség a kakast az Istentől szerzett értelem fényével hozta kapcsolatba. Elvont képzet szerint a lét kezdetét jelző Napnak, illetve a születő szellemi fénynek, azaz a föltámadásnak a szimbóluma. Az iszlámhívők a fehér kakast, mint a "Próféta madarát" tartják számon.

A kakast a gallok, vagyis a franciák címerállatként tisztelik. A gallkakas a hím madár harciasságát tükrözi, akár a franciák hazaszeretetében megnyilvánuló erőszakos föllépést. Kakasuk csúfolása minden patrióta franciát sért. Másik elképzelés szerint a gallkakas a középkori eredetű ideálszimbolika mai megjelenítése.

Hódmezővásárhelyen a baromfi ólak jelképe is a kakas. A kútvölgyi tanyavilágban fényképeztem olyan meszelt, fehér ólfalat, amelyre gazdasszonya szembenálló, fekete kakasokat festett, piros szakkal és taréjjal.

A kakas valóban harcias. Küzd a territóriumáért, benne tyúkjaiért. Ha másik kakas tűnik föl, azonnal harcba száll vele. Megmutatja, hogy azon a szemétdombon, amelyiken ő kapirgál, ki az úr és elűzi az idegent. Gyakran agyon is veri a nálánál gyöngébb hódítót. Egy-egy baromfiudvarban egyetlen kakashoz akár 8-12 tyúk is tartozhat, és ezeket mind képes megtermékenyíteni. Tyúkjaival odaadó. Hangos kárálással hívja őket, ha a talált élelmet meg akarja velük osztani. A tyúkkal közös termékük a tojás szintén a föltámadás jelképe, hiszen a

látszólag holt anyagból világra kel az élő csirke, ahogy magból növekedik a búza. A kakast korábban gyakran kiherélték, szemét bevarrták. Belőle megszelídült, kiváló költő és csibenevelő kappan vált. Amikor jókorára hízott, és befejezte "álanyai" szerepét, elfogyasztották.

Harciasságát kihasználva, a lelkiismeretlen, nem éppen állatbarát emberek a kakast viadalok rendezésére, és a győztesre való pénzfogadásokra használják föl. A kakasviadal Délkelet-Ázsiából terjedt el az egész Földön, de ezen a térségen kívül leginkább még a heves vérű latinoknál, Közép- és Dél-Amerikában, különösen Mexikóban ismert. Erre a célra a kiválogatott, harcias egyedeket külön tenyésztik, amelyeket ingerelnek, stresszhelyzetben nevelnek. Viadal előtt sarkantyúikhoz éles acélpengéket kötnek. Szárnyával nagyot üt, lábának erős rúgása van, így a kés könnyen fölhasíthatja az ellenfél begyét, mellét.

A kakasnak nemcsak előnyös oldalai vannak. A keresztény szimbolikában erőszakossága és nemi mohósága miatt negatív jelképpé is vált. Házak tornyain, várak, kastélyok ormain gyakran föltűnik a bádogból készült, a szél irányába mozgó kakas figurája. Róla mintázták az elvét gyakran változtató embert, akire máig azt mondják, hogy "úgy forog, akár a szélkakas". Amikor az épületben tűz keletkezik, és a lángok fölhágnak a tetőre, a pusztító elem lobogására a nép azt mondja, hogy "fölszállt rá a vörös kakas".

Farktolla élénk színekben ragyog, hosszú és ívesen hajlott, mozgatásra szépen rezeg. Fejdíszként, hajukba dugva, mint a "lélekvezető" madarat megtestesítő testrészt használták a sámánok, akik e világról az al- és fölvilág között tettek "utazásokat". Az ördög attribútumaként is ismert. Tollat szúrtak kalapjuk mellé a csendőrök, akiket a nép "kakastollasoknak" nevezett és gorombaságukért félt tőlük.

A férfi hímvesszőjét gyakran nevezi "kakasának". Merevedéskor kijelenti, hogy "- gangosan áll már a kakasom" - akár tyúkjai között a kakas a szemétdomb tetején. Amikor udvarol, a nőt kerülgeti: kokatíroz. A kakas nemi potenciájáról legendák születtek. A megfigyelés szerint naponta sok tyúkkal, többször is tojózik. A hevülékeny, kielégíthetetlen, mindig nemi cselekvésre kész férfit "jó kakasnak" nevezik. A lőfegyver elsütő billentyűje, a ravasz, "kakas" néven is szerepel.

A kakast, mint a föltámadás szimbólumát ismerték. Ezért és ébersége, őrző szerepe miatt, a ház építése során az alapba, a fal, a házi tűzhely és a küszöb alá, nyakát kitekerve, lyukas aljú edénybe, áldozatként helyezték el. (Ilyen hódmezővásárhelyi áldozatról magam is beszámoltam a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyik évkönyvében. A tojásról már föntebb szóltam. Az említett tanulmányomban épületekbe befalazott tojásáldozatokról, illetve ezeket helyettesítő, a ház külső oromzatán stukkódíszként megjelenő tojásábrázolásról is írtam.)

A kakast és a tojást a népművészet az ábrázolás, díszítés során számtalan helyen, a legkülönbözőbb formákban és tárgyakon, változatos technikával alkalmazta. Megtaláljuk sótartón, lőporszarun bekarcolva, botra, bútorra, különféle tokokra bevésve. Ismertek a hímzéseken, mint egész alakos kakas, és mint taréj-motívumok stb. Magát a tojást szintén díszítik. Bekarcolt, festett díszítésű tojások több ezer éves sírleletekből is ismertek. Azóta áttörik, csipkézik, megpatkolják, maratják stb. A tojás az élet megtestesítője, hiszen kocsonyás tartalmából néhány hetes keltetés után élő csirke bújik ki. A húsvéti tojás Krisztust követően

vele rokon fogalommá vált. Az örök élet, a feltámadás szimbóluma.

A háziasított tyúkfélék húsa sütve, főzve kiváló eledel. Az ember sokféleképpen elkészíti és fogyasztja. A magyar parasztízlésnek kiválóan megfelel. Leggyakrabban fogyasztják a tyúkból főtt húslevest csigatésztával, a kakaspaprikást, és a sült mellet, combot. Mindegyik ünnepi ételnek számít.

SZENTI TIBOR

